

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-7-119-6>

УДК 159.95

Плескач Б.В.¹, Майданська К.Г.²
Київський університет імені Бориса Грінченка

РЕАЛІЗОВАНІСТЬ ОСОБИСТІСНИХ ЦІННОСТЕЙ ЯК ОДИН З ЧИННИКІВ САМООЦІНКИ

Анотація. Стаття присвячена вивченню взаємозв'язку між цінностями та самооцінкою. Аналіз проведених в цій області досліджень показав, що цінності не лише виступають у якості еталонів з якими особа себе порівнює. Пріоритетні цінності, також, визначають напрямок в якому особа намагається вдосконалюватися. Після того, як особа досягає певних успіхів по втіленню цінностей відбувається посилення самооцінки. Так, в дослідженні Н.А. Самойлик було встановлено, що високий рівень цінностей (в певній сфері) корелював з високою самооцінкою пов'язаною з цією сферою. В представленому у статті дослідженні вивчалось як важливість цінності та здатність (або неможливість) втілити цю цінність в житті відображається на самооцінці. Отримані результати показують, що: 1) досягнуті пріоритетні цінності підвищують самооцінку; 2) не реалізовані в житті пріоритетні цінності – погіршують самооцінку.

Ключові слова: самооцінка, цінності, реалізовані в житті цінності, не реалізовані цінності, занижена самооцінка.

Pleskach Bogdan, Maidanska Kateryna
Borys Grinchenko Kyiv University

REALIZATION OF PERSONAL VALUES AS ONE OF THE FACTORS OF SELF-ESTEEM FORMATION

Summary. The article is devoted to the study of the relationship between values and self-esteem. The analysis of the research conducted in this area showed that values not only act as benchmarks with which a person compares himself. Priority values also determine the direction in which personal development takes place. After a person succeeds in implementing values, self-esteem increases. Thus, in the study of N.A. Samojlik found that a high level of values (in a certain area) correlated with high self-esteem related to this area. The research presented in the article studied how the importance of a value and the ability (or inability) to implement this value in life influence self-esteem. In the presented in the article research examines impact the level of the realization (or non-realization) of a priority value in life on self-evaluation. As a hypothesis, it was assumed that the high importance of the value and the impossibility of its realization determines depressed self-esteem. The following tests were used in the study: the Dembo-Rubinshtein self-esteem research method and the "Level of correlation of value and accessibility in different life spheres" method (as modified by I. Subashkevych). The research was conducted via the Internet using Google form. 43 people aged 17 to 44 were interviewed. By using ANOVA, pairs of groups of respondents were compared. The following pairs were compared: 1) (a) persons in whom the high priority of the value was combined with its high realization in life (the score was above arithmetic mean); (b) persons whose priority of values and their realization in life was less than mean; 2) (a) persons in whom high value priority was combined with non-realization of value in life (the score was above arithmetic mean) and (b) persons in whom the degree of non-realization of priority values was less than mean. The obtained results show that realized in life (as well as unrealized) priority values are the factors that determinate the self-esteem. In particular, it was established that: priority values that were realizations increase self-esteem; priority values that were not realized in life – have depressed the self-esteem.

Keywords: self-esteem, values, values that realized in life, unrealized values, depressed self-esteem.

Постановка проблеми. Самооцінка вважається інтегруючим елементом процесу самоусвідомлення [2, с. 5]. Спорідненими до самооцінки термінами (які тісно пов'язані із самоусвідомленням) є самоповага, самоставлення, самоприйняття, самоцінність [9; 5]. Крім того, самооцінку вважають складовою структури особистості, тісно пов'язану з особистісним розвитком [9; 10, с. 59].

Самооцінка приймає участь у формуванні домагань, пов'язана з оцінкою результатів своєї діяльності та особистісних рис порівняно з певним еталонном [9; 10, с. 58]. Отримана в результаті

самооцінювання інформація дає можливість зрозуміти як доцільно скоректувати свою поведінку (наприклад, які особистісні прояви є неприйнятними та, що потрібно змінити).

Вважається, що основу самооцінки утворюють прийняті особою цінності, на основі яких відбувається оцінка самого себе [1, с. 21; 2, с. 5]. Проте, зв'язок між цінностями та самооцінкою, ступенем реалізованості цінностей та самооцінкою – залишається недостатньо вивченим.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Н.О. Видолоб, в своїй статті, здійснює аналіз класичних підходів до проблеми самооцінки лю-

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2215-6810>² ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-8969-6639>

дини [1]. В підході, Е. Фромма самооцінка розглядається в контексті цінностей [1, с. 23]. Зокрема, Е. Фромм розглядав совість (яка вважається одним із різновидів самооцінки) як структуру, яка пов'язана з нав'язаною зовні системною заохочень та заборон, інтеріоризованими авторитетами (культурні, політичні та побутові приписи) або з самостійно узагальненим моральним досвідом, принципами та цілями життя [1, с. 24]. Тобто, Е. Фромм пов'язував совість (самооцінку) не лише з зовнішніми приписами (цінностями), а і з певним синтезом соціальних цінностей, досвіду та внутрішніх потреб. Згідно вченого, задоволення собою пов'язано з плідним та щасливим життям; невдоволенням собою пов'язане з ситуаціями в яких людина використовується в чужих цілях та відмовляється від своїх інтересів та потреб [1, с. 24].

Згідно теорії А. Маслоу, самооцінка пов'язана з тим, наскільки особа здатна задовольняти свої потреби (на вершині яких є самореалізація) [1, с. 22]. Якщо потреби є внутрішніми конструктами, то цінності визначені соціумом та культурою, є певними ідеями, які дозволяють задовольняти потреби і надають цьому процесу певного смислу [4, с. 28]. Тобто, структура цінностей може сприяти реалізації одних потреб і гальмувати реалізацію інших, що в свою чергу (згідно теорії А. Маслоу) буде впливати на самооцінку.

У. Джемс вважав, що висока самоповага є результатом досягнень людини та переживання успіху [9, с. 20]. Потрібно додати, що самі по собі уявлення про досягнення та успіх є соціальним феноменом, тобто, відображає певну існуючу ціннісну модель в суспільстві. Крім того, У. Джемс вважав, що завищені домагання як правило не призводять до успіху та викликають знижену самоповагу [1, с. 24]. Домагання, також, можна пов'язати з цінностями, оскільки, людина намагається досягнути певного результату який: 1) дозволяє задовольнити і її індивідуальні потреби; 2) є чимось таким, що вважається важливим в суспільстві та соціумі.

В сучасних психологічних концепціях завищені домагання пов'язують з заниженою самооцінкою [10, с. 60]. Так, намагання досягнути недосяжні цілі призводять до поразки, стану фрустрації та погіршення самоповаги. Оскільки, домагання частково зумовлені соціальними цінностями – самооцінка та значення певних цінностей знаходиться у тісному зв'язку.

В роботі І.І. Чеснокової відмічається, що самооцінка є результатом емоційно-ціннісного само-ставлення, результатом оцінки власних можливостей та зіставлення цих можливостей з вимогами щодо поведінки в тих або інших ситуаціях [3, с. 560; 10, с. 60]. Тобто, самооцінка залежить від певних уявлень та еталонів, тобто, фактично від певних цінностей.

Дослідження, які були проведені з дітьми показали сильну залежність самооцінки від учбових досягнень. Так, наприклад, в дослідженні Є.М. Калюжної, М.В. Шавергіної було встановлено, що учбова успішність учня та позитивна оцінка учителем підвищують самооцінку і, навпаки, низька успішність учнів була пов'язана з заниженою самооцінкою [3]. Потрібно відмітити, що оцінка учбових знань педагогом впливає на самооцінку дитини не лише через те, що це

є міжособистісна оцінка а і тому, що навчальна діяльність схвалюється соціумом як важлива та корисна, а її результат (освіченість) є соціальною цінністю.

В роботі Н.А. Самойлик вивчався взаємозв'язок між ціннісними орієнтаціями педагогів та їх самооцінкою. Самооцінка розглядалась як важливий елемент який формує впевненість у собі завдяки систематичній роботі над собою на шляху до педагогічної майстерності [7, с. 17]. В дослідженні були виявлені кореляції між ціннісними орієнтаціями та певними аспектами самооцінки. Отримані результати показали, що високий рівень цінностей в певній сфері корелював з високою самооцінкою пов'язаною з цією сферою [7, с. 20]. Наприклад, цінність ставлення корелювала з високою самооцінкою в області зовнішності, професійними здібностями, авторитетом серед колег та високими оцінками свого характеру [7, с. 20]. Тобто, високий пріоритет цінностей ставлення, напевно, визначали бажання досягти соціального схвалення в сферах за якими здійснюється ставлення до спеціаліста (зовнішність, здібності, авторитет, індивідуальний характер), що формувало високі рівні домагань, професійний розвиток в цих сферах та дозволило відчувати високу самооцінку. Отже, ми приходимо до висновку, що пріоритетною особою цінності визначають напрямок самовдосконалення та розвитку.

Підсумовуючи, в сучасних дослідженнях підкреслюється, що самооцінка здійснюється відповідно до певних еталонів, цінностей. Цінності спонукають людину до росту, розвитку у заданому ними напрямі. Проте, в доступній нам літературі ми не знайшли емпіричних досліджень, в яких вивчалось як важливість цінності та неможливість досягти цю цінність відображається на самооцінці. В якості гіпотези ми допускаємо, що висока значимість цінності та неможливість її реалізації – призводить до зниження самооцінки (подібно до самооцінки дитини яка усвідомлює, що не відповідає вимогам до поставленого рівня знань).

Тому, мета статті полягає в проясненні взаємозв'язку між пріоритетними цінностями, мірою їх досягнення та самооцінкою особи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для досягнення поставленої мети нами були обрані наступні методи дослідження:

1) Методика дослідження самооцінки Дембо-Рубінштейн [6, с. 109]. Методика передбачає самооцінку за 6 субшкалами (Здоров'я, Витривалість, Пам'ять, Розум, Характер та Здібності) на основі яких можливе обчислення загального значення самооцінки (арифметичне середнє) [6, с. 110].

2) Методика «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах» (в модифікації І. Субашкевич) [8, с. 26].

Дослідження проводилось через мережу Інтернет за допомогою додатку Google form. Було опитано 43 осіб (34 жінки та 9 чоловіків), віком від 17 до 44 років. Для обробки отриманих результатів та розрахунку критеріїв математичної статистики використовувався пакет статистичних програм IBM SPSS Statistics.

Відповідно до гіпотези дослідження були написані «ключі» для обчислення результатів за методикою «Рівень співвідношення «цінності» і «доступнос-

ті» в різних життєвих сферах» (РСЦД). Для кожної з 12 цінностей обчислювалось два значення:

1. Міра реалізованих цінностей (РЦ). В ній фіксувалось кількість випадків співпадіння пріоритету цінності та її доступності в житті. За кожне таке співпадіння привласнювався 1 бал. За нашою гіпотезою високі значення за РЦ мають позитивно корелювати з самооцінкою.

2. Міра не реалізованості цінностей (НЦ). В ній фіксувалась кількість випадків коли пріоритетна цінність була недоступна в житті (за кожне співпадіння пріоритетності та не досяжності ставився 1 бал). За нашою гіпотезою високі значення за НЦ мають негативно корелювати з самооцінкою.

Для пояснення способу нарахування балів за створеними шкалами наведемо приклад. В методиці РСЦД пропонується порівняти, що є більш пріоритетним: здоров'я чи любов. У другому виборі, потрібно порівняти, що є більш доступним: здоров'я чи любов. У випадку коли опитаний зазначить, що більш важливим є здоров'я, а більш доступна цінність любов, то за шкалою НЦ він отримає 1 бал (РЦ буде дорівнювати 0 балів). Якщо опитаний зазначить, що більш важливе здоров'я і більш доступна цінність також – здоров'я, то за шкалою РЦ він отримає 1 бал (при НЦ = 0). Значення шкал НЦ та РЦ обчислювались для кожної цінності, як сума балів отримана на основі здійснених 11 порівнянь між цінностями.

В таблиці 1 представлені лише достовірні кореляції між мірою реалізованості цінностей та шкалами методики Дембо-Рубінштейна.

З табл. 1 видно, що цінності корелюють зі сферами самооцінки до яких вони можуть бути

дотичними. Зокрема, висока міра задоволення цінністю «Впевненість у собі» пов'язана з високою самооцінкою за субшкалами: витривалість, пам'ять, розум, характер, загальною самооцінкою. Отримані результати можна зрозуміти як те, що особа розвиває себе в сфері, яку визначає та чи інша цінність та задоволена досягнутими успіхами, що відображається у високих значеннях самооцінки за дотичними сферами.

В таблиці 2 представлені статистично-достовірні кореляції між цінностями, які є в пріоритеті, але які не задоволені в реальному житті, та шкалами для визначення самооцінки.

З таблиці 2 видно, що висока міра незадоволення цінностей пов'язана із заниженою самооцінкою у сферах, які дотичні до цих цінностей. Наприклад, не реалізованість цінності здоров'я (при її високому значенні) пов'язана з заниженою самооцінкою з областей здоров'я, витривалість, здібності та загальною самооцінкою. На нашу думку, виявлений зв'язок можна пояснити достатньо однозначно: 1) ціннісні категорії використовуються в самосвідомості для здійснення самооцінки; 2) тому при високому пріоритеті цінності та відсутності її втіленні вжиття спостерігається занижена самооцінка. Тобто, гіпотеза дослідження підтверджується.

Для того, щоб переконатися, що ціннісні орієнтації не лише пов'язані з самооцінкою, а і достовірно на неї впливають, нами був застосований однофакторний дисперсійний аналіз.

Для реалізації цієї мети, опитані розбивались на дві групи на основі середніх значень шкал РЦ та НЦ за кожною цінністю.

Таблиця 1

Достовірні кореляції між мірою реалізованості цінностей та методикою Дембо-Рубінштейна

РЦ за методикою РСЦД	Шкали методики Дембо-Рубінштейна						
	Здоров'я	Витривалість	Пам'ять	Розум	Характер	Здібності	Самооцінка (загальна)
Упевненість в собі		0,454 p<0,01	0,422 p<0,01	0,352 p<0,05	0,366 p<0,05		0,453 p<0,01
Пізнання			0,452 p<0,01	0,378 p<0,05	0,343 p<0,05	0,311 p<0,05	0,403 p<0,01
Свобода		0,350 p<0,05					
Щасливе сімейне життя	0,361 p<0,05						

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 2

Достовірні кореляції між мірою не реалізованості цінностей та методикою Дембо-Рубінштейна

НЦ за методикою РСЦД	Шкали методики Дембо-Рубінштейна						
	Здоров'я	Витривалість	Пам'ять	Розум	Характер	Здібності	Самооцінка (загальна)
Здоров'я	-0,405 p<0,01	-0,368 p<0,05				-0,365 p<0,05	-0,383 p<0,05
Цікава робота		-0,455 p<0,01	-0,318 p<0,05				-0,351 p<0,05
Відсутність матеріальної скрути	-0,378 p<0,05		-0,363 p<0,05				
Свобода	-0,317 p<0,05						

Джерело: розроблено авторами

Середні значення та відповідність нормальному розподілу шкал реалізованих цінностей

Цінність	Середнє	Стандартне відхилення	Асиметрія	Екссес	Рівень достов. Шапіро-Уїлк
Здоров'я	3,89	2,02	0,262	-0,599	p = 0,15
Впевненість у собі	4,30	2,50	0,021	-0,749	p = 0,18
Пізнання	6,4	2,59	-0,525	-0,28	p = 0,17
Свобода	5,00	2,82	0,234	-0,783	p = 0,22
Щасливе сімейне життя	6,05	3,10	-0,03	-0,90	p = 0,23

Джерело: розроблено авторами

В таблиці 3 представлені середні значення для шкал реалізованих цінностей, які є не випадковими (відповідають теоретичному розподілу) та виявили достовірний вплив на самооцінку.

З використанням середнього значення (за тою чи іншою шкалою реалізованих цінностей) вибірка розбивалась на дві групи: менше та більше середнього. Перевірялось: чи відрізняються середні значення за шкалами самооцінки в залежності від від того наскільки для опитаного та чи інша цінність є важливою та реалізованою в житті.

Результати дисперсійного аналізу представлені в таблиці 4.

Представлені в табл. 4 результати свідчать про те, що у осіб, які відзначаються більш високим ступенем реалізованості пріоритетних цінностей, також більш високий рівень самоповаги

у сферах, які тісно пов'язані з цими цінностями.

В таблиці 5 представлені середні значення та інформація стосовно їх репрезентативності для шкал, які вимірюють міру не реалізованих цінностей.

З табл. 5 видно, що дві представлені шкали призначених для вимірювання міри не реалізованих цінностей (Пізнання та Свобода) – не відповідають теоретичному нормальному розподілу. Це означає, що прийняті нами середні значення можуть бути випадковим збігом.

В табл. 6 представлені результати вивчення впливу пріоритетних, але не реалізованих в житті цінностей на самооцінку опитаних.

Як видно з табл. 6, для шкал у яких розподіл не відповідав критеріям «нормальності» був застосований також непараметричний U-критерій Манна-Уїтні. Результати представлено вище

Таблиця 4

Результати однофакторного дисперсійного для шкал реалізованих цінностей

Цінність	Шкала самооцінки	Принцип утвор. груп за шкалою цінностей	Середні значення за шкалою самооцін.	Статистика F-критерію Фішера	Рівень достовірності
Здоров'я	Здоров'я	менше 3,89	5,90	F = 4,19	p < 0,05
		більше 3,89	7,04		
Здоров'я	Характер	менше 3,89	6,40	F = 5,067	p < 0,05
		більше 3,89	7,34		
Здоров'я	Загальна самооцінка	менше 3,89	6,57	F = 4,98	p < 0,05
		більше 3,89	7,57		
Впевненість у собі	Витривалість	менше 4,30	6,16	F = 8,15	p < 0,01
		більше 4,30	7,78		
Впевненість у собі	Пам'ять	менше 4,30	6,41	F = 4,79	p < 0,05
		більше 4,30	7,78		
Впевненість у собі	Загальна самооцінка	менше 4,30	6,66	F = 5,14	p < 0,05
		більше 4,30	7,67		
Пізнання	Пам'ять	менше 6,4	6,42	F = 7,15	p < 0,05
		більше 6,4	8,13		
Пізнання	Розум	менше 6,4	7,07	F = 6,41	p < 0,05
		більше 6,4	8,46		
Пізнання	Загальна самооцінка	менше 6,4	6,72	F = 5,55	p < 0,05
		більше 6,4	7,82		
Свобода	Витривалість	менше 5,1	6,24	F = 7,06	p < 0,05
		більше 5,1	7,77		
Щасливе сімейне життя	Здоров'я	менше 6,05	5,89	F = 11,8	p < 0,01
		більше 6,05	7,78		
Щасливе сімейне життя	Загальна самооцінка	менше 6,05	6,78	F = 4,43	p < 0,05
		більше 6,05	7,77		

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 5

Середні значення та відповідність нормальному розподілу шкал не реалізованих цінностей

Цінність	Середнє	Стандартне відхилення	Асиметрія	Екссес	Рівень достов. Шапіро-Уїлк
Здоров'я	1,89	1,47	0,593	-0,307	p = 0,09
Пізнання	1,48	1,92	2,37	8,16	p < 0,01
Свобода	1,87	1,5	0,60	-0,57	p < 0,01

Джерело: розроблено авторами

Таблиця 6

Результати однофакторного дисперсійного для шкал не реалізованих цінностей

Цінність	Шкала самооцінки	Принцип утвор. груп за шкалою цінностей	Середні значення за шкалою самооцін.	Статистика F-критерію Фішера	Рівень достовірності
Здоров'я	Здоров'я	менше 1,89	7,18	F = 6,35	p < 0,05
		більше 1,89	5,08		
Здоров'я	Витривалість	менше 1,89	7,54	F = 5,44	p < 0,05
		більше 1,89	6,19		
Здоров'я	Пам'ять	менше 1,89	7,72	F = 5,42	p < 0,05
		більше 1,89	6,28		
Здоров'я	Розум	менше 1,89	8,09	F = 4,1	p < 0,05
		більше 1,89	7,00		
Здоров'я	Здібності	менше 1,89	8,40	F = 8,25	p < 0,01
		більше 1,89	6,66		
Здоров'я	Загальна самооцінка	менше 1,89	7,77	F = 10,39	p < 0,01
		більше 1,89	6,41		
Пізнання	Здібності	менше 1,48	8,1	F = 5,82	p < 0,05
		більше 1,48	6,53	U = 112	p < 0,05
Свобода	Здоров'я	менше 1,87	7,03	F = 6,28	p < 0,05
		більше 1,87	5,62	U = 125	p < 0,05

Джерело: розроблено авторами

дисперсійного аналізу показують, що у осіб (чії пріоритетні цінності не задоволені вище середнього) спостерігаються більш низькі значення за шкалами самооцінки, ніж у осіб чії значення за шкалою НЦ менше середнього. Найбільш виражена закономірність була знайдена для нереалізованої цінності здоров'я, яка визначала занижену самооцінку майже у всіх сферах, які вивчались.

Висновки з проведеного дослідження. Отримані в дослідженні результати показують, що прийняті особою цінності в залежності від їх реалізованості (не реалізованості) в житті – впливають на самооцінку. Зокрема, отримані результати свідчать про те, що: 1) досягнуті пріоритетні цінності підвищують самооцінку; 2) не реалізовані в житті пріоритетні цінності – погіршують самооцінку. Отримані результати показують, що для діагностики високої/заниженої самооцінки можуть використовуватись

випадки коли пріоритетні для людини цінності є реалізовані або незадоволені. Опосередковано, отримані результати підтверджують, що цінності є вагомим регулятором поведінки.

Проте, зв'язок між прийнятими особою цінностями та самооцінкою може бути більш багатограним, ніж він вивчався в проведеному дослідженні. Так, наприклад, людина може відчувати піднесення та посилення самооцінки відчуваючи лише свою приналежність до тих або інших цінностей. Відчуття, що певна цінність не реалізована в житті (наприклад, цінність здоров'я) може посилити для особи її важливість.

Перспективою подальших досліджень є більш детальне вивчення «шляхів» та механізмів за допомогою яких прийняті особою цінності впливають на самооцінку. Також, перспективним є прояснення впливу прийнятих цінностей на поведінку людини.

Список літератури:

1. Видолоб Н.О. Проблема самооцінки особистості у контексті гуманістичної психології. *Молодий вчений*. 2016. № 9.1 (36.1) С. 21–25.
2. Захарова А.В. Структурно-динамическая модель самооценки. *Вопросы психологии*. 1989. № 1. С. 5–14.
3. Каложна С.М., Швергіна М.В. Вплив самооцінки особистості на її академічну успішність у молодшому шкільному віці. *Молодий вчений*. 2016. № 5 (32). С. 559–563.
4. Матяж С.В., Березянська А.О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія : Соціологія*. 2013. Вып. 213. Т. 225. С. 27–30.
5. Миколенко Н.В. Проблематика самооцінності особистості в умовах війни. *Multidisciplinary academic notes. Science research and practice : proceedings of the XXIV International scientific and practical conference (Madrid, Spain, June 21-24, 2022)*. Spain : International science group, 2022. P. 500–501.

6. Мірошниченко О.А. Діагностика особистості майбутнього психолога. Житомир : Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2012. 190 с.
7. Самойлик Н.А. Эмпирическое исследование взаимосвязи самооценки и профессионально-ценностных ориентаций педагогов. *Гуманитарный научный вестник*. 2017. № 5. С. 17–23.
8. Субашкевич І.Р. Формування ціннісно-сміслової сфери студентів педагогічних спеціальностей засобами медіапсихологічних технологій. Львів : Растр-7, 2016. 60 с.
9. Шевченко Н.Ф. Теоретичні підходи до розуміння поняття «самоповага» в історичному поступі психологічного знання. *Наука і освіта*. 2015. № 11-12. С. 19–25.
10. Шматок І.О. Рівень домагань і самооцінка у підлітковому та юнацькому віці. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти* : збірник наукових праць. 2013. Том 3. С. 58–65.

References:

1. Vydolob N.A. (2016) Problem of self-identity in the context humanistic psychology. *Young Scientist*, no. 9.1(36.1), pp. 21–25.
2. Zakharova A.V. (1989) Structural-dynamic model of self-esteem. *Voprosy psichologii*, no. 1, pp. 5–14.
3. Kaluzhnaya E.N., Shevergina M.V. (2016) The influence of persons self-esteem on academic achievement in early school age. *Young Scientist*, no. 5(32), pp. 559–563.
4. Matiazh S.V., Berezianska A.O. (2013) Klyasifikatsiia tsinnosti ta tsinnisnykh oriantatsii osobystosti [Classification of values and value orientations of the individual]. *Naukovi praci Nacional'nij universitet "Kievo-Mogilanska academia" Mikolaiivs'ka filia. Series: Sociology*, iss. 213, vol. 225, pp. 27–30.
5. Mykolenko N.V. (2022) Problematyka samotsinnosti osobystosti v umovakh viiny [The problem of self-worth of the individual in the conditions of war]. *Multidisciplinary academic notes. Science research and practice: proceedings of the XXIV International scientific and practical conference (Madrid, Spain, June 21-24, 2022)*. Spain: International science group, pp. 500–501.
6. Miroshnychenko O.A. (2012) Diahnostyka osobystosti maibutnoho psykhologa [Diagnostics of the personality of the future psychologist]. Zhytomyr: Zhytomyr Ivan Franko State University. (in Ukrainian)
7. Samojlik N.A. (2017) Empirical study of the relationship between self-esteem and professional value orientations of teachers. *Humanitarian scientific bulletin*, no. 5, pp. 17–23.
8. Subashkevych I.R. (2016) Formuvannia tsinnisno-smyslovoi sfery studentiv pedahohichnykh spetsialnosti zasobamy mediapsykhologichnykh tekhnolohii [Formation of the value-meaning sphere of students of pedagogical specialties by means of media-psychological technologies]. Lviv: Rastr-7. (in Ukrainian)
9. Shevchenko N.F. (2015) Theoretical approaches to understanding self-esteem concept in historical development of psychological knowledge. *Science and Education*, no. 11-12, pp. 19–25.
10. Shmatok I.O. (2013) Riven domahan i samootsinka u pidlitkovomu ta yunatskomu vitsi [The level of harassment and self-esteem in adolescence and young adulthood]. *Contemporary issues of psychology in educational institutions: collection of scientific papers, tom 3*, pp. 58–65.